Sateenkaariperheet ry

11.10.2021
Lausunto

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asiat:

Hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi (HE 132/2021 vp)
Lakialoite laiksi isyyslain 44 §:n kumoamisesta (LA 13/2020 vp)

Sateenkaariperheet ry:n lausunto

1. Yleistä

Hallituksen esitys on valmisteltu huolellisesti niiltä osin, kun valmistelua on tehty. Esityksen ongelmat liittyvät siihen, mitä on päätetty jättää kokonaan valmistelun ulkopuolelle. Sateenkaariperheet ry on pöyristynyt, että hallitus on antanut esityksen vanhemmuuslaista, joka ei ratkaise mitään sateenkaariperheiden lasten oikeusturvaan liittyviä ongelmia.

YHTEENVETO:

Hallituksen esityksellä **ei ole mitään todellisia yhdenvertaisuusvaikutuksia** sateenkaariperheiden osalta:

- Esityksestä jää puuttumaan kokonaan niiden lasten suojelu, joilla on kahta useampia tosiasiallisia vanhempia.
- Vanhemmuuslain lisäksi hedelmöityshoitolakiin jäisi lukuisia vanhemmuuden määrittymiseen liittyviä epäkohtia, jotka täytyy myös korjata alla esitetyin tavoin.
- Vaikka sukupuolineutraalin kielen lisääminen kaikessa lainsäädännössä on kannatettavaa, ja lisää vanhemmuuslainkin tapauksessa lainsäädännön selkeyttä ja yksiselitteisyyttä, hallituksen esityksellä ei kuitenkaan olisi mitään konkreettisia yhdenvertaisuusvaikutuksia myöskään sukupuolivähemmistöihin kuuluville vanhemmille ja heidän lapsilleen, koska esityksen mukaan vanhemmuusnimikkeiden sukupuolittamisessa pysyttäisiin. Kaikki sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhempien ja heidän lastensa identifioidut oikeusturvan puutteet liittyvät nimenomaan sukupuolitettuihin vanhemmuusnimikkeisiin. Oikeudellisesti turhalle vanhemmuusnimikkeiden sukupuolittamisessa pysyttäytymiselle ei ole esitetty hallituksen esityksessä perusteita.
- Naispareille esitetty mahdollisuus valita lapsettomuushoidoissa käyttävät lahjasolut on erittäin kannatettava esitys, mutta se ei ole uudistus. Se on ainoastaan vastikään (1.4.2019) poistuneen mahdollisuuden palauttaminen, joka korjataan eduskunnan lakivaliokunnan äitiyslain käsittelyn yhteydessä esittämästä vaatimuksesta.

VAATIMUKSEMME:

- Esitys on palautettava riittävän laajapohjaiseen valmisteluun, jotta voidaan ratkaista kaikista heikoimmassa asemassa olevien lasten oikeusturvan toteutuminen, mukaan lukien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhempien erityistilanteet sekä kaikki perhetilanteet, joissa lapsella on kahta useampia tosiasiallisia (de facto) vanhempia.
- Jos hallituksen esitys kuitenkin hyväksytään eduskunnassa, ***vähimmäisvaatimuksemme on, että eduskunta edellyttää vanhemmuuden määrittymiseen liittyvää lainsäädäntöä***

koskevan laajan selvitystyön käynnistämistä välittömästi, tämän lausunnon lopussa määritellyllä tavalla. Lausuntopalautteen mukaan keskeiset lapsen oikeuksien toimijat vaativat tätä kanssamme. Tällaisen näkökannan ovat esittäneet esimerkiksi *lapsiasiavaltuutettu, yhdenvertaisuusvaltuutettu, Suomen Unicef, THL, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Väestöliitto ja Suomen Amnesty.*

- Pyydämme valiokuntaa ottamaan huomioon myös alla eritellyt muutosesityksemme

2. Hedelmöityshoitolain muuttamisesta

Hallituksen esityksessä esitetään, että hedelmöityshoitolakia muutetaan siten, että naisparilla olisi tulevaisuudessa jälleen mahdollisuus käyttää myös sellaisia lahjasiittiöitä, joiden luovuttaja voidaan vahvistaa lapsen isäksi. Käytännössä näissä tapauksissa on aina kyse useamman kuin kahden vanhemman kumppanuusvanhemmuudesta apilaperheissä.

> *Hallituksen esitys on erittäin kannatettava. Se palauttaisi asiantilan, joka vallitsi vielä 1.4.2019 saakka. Esityksen lakitekniseen ratkaisuun ei ole huomautettavaa.*

Sateenkaariperheet ry on ajanut naispareilla aiemmin olemassa olleen sukusolujen valinnanmahdollisuuden palauttamista, ja olemmekin iloisia, että sitä nyt esitetään. Nähdäksemme ei kuitenkaan ole olemassa syytä, minkä vuoksi samaa mahdollisuutta ei pitäisi ulottaa myös eri sukupuolta oleville pareille. Isyysolettamasta johtuen se kuitenkin johtaisi eri tavalla hankalaan sääntelyyn.

Mahdollisuuden säätäminen eri sukupuolta oleville pareille olisi helpompaa, jos isyysoletuksesta luovuttaisin ja lisättäisiin mahdollisuuksia vahvistaa vanhemmuus osapuolten sopimuksen pohjalta. Niin kauan kuin lainsäädäntömme pysyy nykyisellään näiltä osin, lienee helpompaa säätää mahdollisuus tällä hetkellä vain naispareille. Esityksen sivuilla 108–110 selvitetäänkin ansiokkaasti, miksi mahdollisuuden rajaaminen vain naispareille olisi perustuslain mukainen. Sillä parannettaisiin tiettyjen huonommassa olevien ihmisryhmien oikeuksia rajoittamatta kenenkään muun oikeuksia.

Puolison suostumus ei saa koskaan olla esteenä hoidoille

Esitetyn muutoksen jälkeenkin lainsäädäntö lähtee siitä, että parisuhteessa olevaa voidaan hoitaa hedelmöityshoidoissa ainoastaan yhdessä puolisonsa kanssa, mistä seuraa, että puolison suostumus on edellytys mahdollisuudelle saada ylipäätään mitään hoitoa. Nykylainsäädännön näkökulmasta puolison suostumus on perusteltavissa sillä, että hedelmöityshoitojen saaminen vaikuttaa molempien osapuolten oikeusasemaan, koska molemmat osapuolet vahvistetaan vanhemmiksi.

Jos naisparin olisi ehdotetulla tavalla mahdollista valita myös sellainen sukusolujen luovuttaja, joka voidaan vahvistaa lapsen isäksi, hoitojen antaminen ei näissä tilanteissa vaikuttaisi hoitoa saavan naispuolison omaan oikeudelliseen asemaan. Nousee siis kysymys, voiko puolison suostumus olla näissäkin tilanteissa edellytyksenä hoidon antamiselle. Sateenkaariperheet ry:n mielestä ei voi, mutta tilanne pitää nähdä tätä paljon laajemmin.

Hedelmöityshoitolain ei pitäisi ylipäätään edellyttää sitä, että puolisoita voitaisiin hoitaa vain puolisoina. Lisääntymisoikeuksien ei pitäisi olla tällä tavoin ehdollisia henkilön puolison suostumuksesta. Hedelmöityshoidot lahjasoluilla pitäisi mahdollistaa myös parisuhteessa eläville yksin siten, että vain vanhemmuutta toivova vahvistetaan lapsen vanhemmaksi. Puolison suostumus tarvittaisiin vain, jos tarkoituksena on vahvistaa puolisokin vanhemmaksi. Tässäkin

tilanteessa vanhemmuuden vahvistaminen onnistuisi tehokkaasti ja täsmällisesti vahvistamalla se osapuolten sopimuksen nojalla.

Hedelmöityshoitojen on mahdollistettava myös miehen hoitaminen

Hedelmöityshoitolain pykälät 1, 2, 13 ja 16.2 täytyy muotoilla uudelleen niin, että hedelmöityshoitoja voidaan antaa henkilölle sukupuolesta riippumatta. Tällä hetkellä hoitoja voidaan antaa vain oikeudelliselta sukupuoleltaan naiselle. Tämä rajoitus puuttuu perusteettomalla ja yksityisen suojaa loukkaavalla tavalla ihmisen lisääntymisoikeuksiin.

RIVF-hoitojen laillisuuden selkeytys

Hedelmöityshoitolain soveltamissa on ajoittain ollut haasteita, kun naispari on hakenut sellaista hoitoa, jossa toisen osapuolen hedelmöitetty munasolu istutetaan toisen osapuolen kohtuun (ns RIVF-hoito). Joskus lääkärit ovat kieltäytyneet, vaihtelevin perustein, antamasta tällaista hoitoa. Usein hoitava lääkäri on tulkinnut asian liittyvän sijaissynnytyksen kieltoon. Kyse ei tietystikään ole sijaissynnytyksestä, ja usein miten hoidot ovat lopulta onnistuneesti myönnetty. Sateenkaariperheet ry ehdottaa, että hedelmöityshoitolain uudistuksen yhteydessä lainsäädäntöä tai perustelutekstejä tarkennetaan tältä osin.

3. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhemmuuden vahvistamisen varmistaminen kaikissa tilanteissa

Esitetyn vanhemmuuslain 4§:stä eikä sen perusteluista selviä riittävän selkeästi, mitä tapahtuu, jos naiseksi sukupuoleltaan vahvistetun henkilön siittiöitä käytetään saattamaan toinen henkilö raskaaksi koti-inseminaatiolla tai yhdynnässä. On täysin mahdollista, että sukupuoleltaan naiseksi vahvistetulla voi olla toimivia siittiöitä, vaikka Suomen lainsäädäntöön sisältyy edelleen hedelmättömyyttä vaativa drakoninen ehto sukupuolen vahvistamiselle. Lähes kaikissa muissa Euroopan valtioissa sukupuolen vahvistamisen ehtona ei ole hedelmättömyys, ja ihmiset saattavat muuttaa maasta toiseen sukupuolen vahvistamisen jälkeen.

Pykälän 4 muotoilu näyttäisi mahdollistavan, että kyseisessäkin tilanteessa vanhemmuus voidaan vahvistaa (tosin väärin sukupuolitettuna isyytenä). Sen sijaan perusteluiden viimeinen lause näyttäisi rajaavan isyyden vahvistamisen vain niihin tilanteisiin, kun vanhempi on ollut oikeudellisesti mies vielä hedelmöityksen aikaan.

Tässä asiassa aivan ehdoton vaatimuksemme on, että geneettinen isyys on aivan kaikissa tilanteissa voitava vahvistaa (ellei kyse ole luovutetuista siittiöistä syntyneestä lapsesta). Tätä mahdollisuutta ei saa rajata siinäkään tilanteessa, että vanhemmaksi vahvistettava on ollut hedelmöityksen aikaan oikeudellisesti nainen (esimerkiksi jonkun toisen maan vahvistamana). Tällaista rajausta ei myöskään voisi perustella Suomen translain hedelmättömyysvaatimuksella.

Esityksemme on, että 4§ perusteluiden viimeistä lausetta muokataan, niin että asiasta ei voi jäädä epäselvyyttä. Paras vaihtoehto tietysti olisi, että asia säädettäisiin niin, että vanhemmuus voitaisiin kirjata sukupuolittamatta vanhemmuutena, tai vähintään oikeammin sukupuolitettuna äitiytenä. Mutta jos lainsäätäjä pysyy edelleen siinä periaatteessa, että ”siittäjä” on aina isä, tässä yhteydessä on vähintään säädettävä, että ”siittäjän” vanhemmuus voidaan aina vahvistaa jotenkin, vaikka ”siittäjä” olisi ollut oikeudellisesti nainen jo hedelmöittymisen aikana.

4. Kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset

On hyvä, että kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvissa säännöksissä huomioidaan myös Ruotsin ja muiden maiden tuleva, mahdollinen sääntely äitiysolettamasta. Vaikka Suomi haluaa olla aina viimeinen pohjoismaa, jossa otetaan sosiaalisesti vastuullisia askelia monimuotoisuuden huomioimisessa lainsäädännössä, on viisautta, että edes huomioidaan muiden maiden vastuullisempi sääntely.

Esitetystä lainsäädännöstä ei nähdäksemme selviä riittävän selvästi, mitä tapahtuu, jos Suomeen muuttaa perhe, jossa lapselle on vahvistettu kolme tai neljä vanhempaa, esimerkiksi Kanadassa tai Yhdysvalloissa. Tässäkin tilanteessa pitää olla itsestään selvää, että lapsen kaikkien vanhempien oikeudellinen vanhemmuus voidaan Suomessa vahvistaa, vaikka Suomi ei vielä itse vahvista vanhemmuutta kahta useammalle. Esimerkiksi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisuutta ei saa soveltaa tämän estämiseksi. Lapsen edun huomioiminen kyseisessä tilanteessa ylittää nähdäksemme kirkkaasti valtion harkintamarginaalin, varsinkin kun lapsen vanhemmuussuhteiden vahvistamisesta ei voida osoittaa aiheutuvan valtiolle mitään haittaa.

> *Pykälät ja/tai perustelut on korjattava/tarkennettava siten, että useamman kuin kahden vanhemman vahvistaminen ulkomaisen päätöksen perusteella on Suomessa itsestään selvästi mahdollista.*

59§:n säännökset pyrkivät ehkäisemään äitiyden tunnustamisen Suomessa niissä tilanteissa, kun on käyty ulkomaisissa sijaissynnytysjärjestelyissä. Sen sijaan EIT:n oikeuskäytäntö vaatii, että vanhemmuus on vahvistettava sijaissynnytystilanteissakin jollain tavalla, esimerkiksi perheen sisäisellä adoptiolla.

Tässä kohtaa täytyy esittää vakava kysymys siitä, mitä tavoitetta hallitus kyseisellä säännöksellä pyrkii edistämään, kuinka onnistuneesti ja kenen kustannuksella. Säännös ei estä käyntiä sijaissynnytysjärjestelyissä ulkomailla eikä se edes estä äitiyden tunnustamista Suomessa. Se ei siten ole millään tavalla tehokas tapa ehkäistä sijaissynnytystä, jos se on lainsäätäjän tavoitteena.

Säännös kykenee sen sijaan vaikeuttamaan perheen elämää ja se lykkää tehokkaasti lapsen vanhemmuuden tunnustamista, ja jättää lapsen joksikin aikaa ilman oikeusturvaa suhteessa vanhempaan, joka kuitenkin myöhemmin itsestään selvästi vahvistetaan hänen vanhemmakseen. Toisin sanoen valtion tavoitteiden näkökulmasta tehottoman säädöksen ainoa vaikutus on lapsen oikeuksien vaarantuminen. Säädöksen haitalliset vaikutukset lapsen oikeuksiin eivät siten ole missään oikeasuhtaisessa suhteessa tavoiteltuihin hyötyihin.

5. Isyyden vahvistamisen ensisijaisuudesta periaatteellisena julistuksena luovuttava

Hallituksen esityksen useassa kohdassa painotetaan, että isyyden vahvistaminen on ensisijaista suhteessa äitiyden vahvistamiseen. Äitiyttä ei esityksen mukaan voida vahvistaa, jos isyys voidaan vahvistaa. Koska esitetty lainsäädäntö on johdonmukainen ja pykälät jo itsessään estävät mahdollisten vaihtoehtoisesti vanhempina kyseeseen tulevien oikeuksien kollisiot, ei tällaiselle julistukselliselle sääntelylle ole tarvetta. Jos säädöksellä ei ole muuta kuin julistuksellista käyttöä, sen ainoa tarkoitus on tuoda julki arvoarvostelma. Yksikään aiottu vanhempi ei ole kuitenkaan toista vähempiarvoinen.

6. Muita yksityiskohtaisia huomioita hallituksen esityksestä

- 5§:n perusteluihin olisi hyvä selkeyttää, että naisparin hedelmöityshoito voidaan tehdä myös niin, että toinen puolisoista saatetaan raskaaksi toisen puolison siittiöillä. Näissäkin tilanteissa äitiyden tunnustamisen täytyy olla itsestään selvästi käytettävissä.
- 65§:n mukaan käsittelyn kiireellisyys on lain vaatimuksena, mutta siitä huolimatta jonot lapsenvalvojille esimerkiksi Helsingissä ovat hurjan pitkät. Jonotusajat estäisivät tietyissä tilanteissa myös perhevapaiden saannin, jos perhevapaat uudistetaan hallituksen esittämällä tavalla. Olisi pohdittava, voiko kunnille asettaa aikarajoja palvelun tarjoamiselle ja sanktioida jotenkin liian pitkät jonot.
- 68§ pitää poistaa vanhemmuuslaista ja korvata kahdella pienellä termimuutoksella kotikuntalakiin. Ei ole järkevää tehdä vanhemmuuslakiin toisen lain tulkintasäännöstä, kun saman asian voi selkeämmin hoitaa muuttamalla kaksi termiä kotikuntalaissa (samaan tapaan kuin äitiyden vahvistamisen aiheuttamat muutostarpeet kansalaislakiin on korjattu suoraan ko. lakiin):
    - Kotikuntalaki 2§: muutetaan ”hänen äidillään” muotoon ”synnyttäjällään”
    - Kotikuntalaki 6a§: muutetaan ”äidin, isän tai huoltajan” muotoon ”synnyttäjän, muun vanhemman tai huoltajan”

7. Esityksestä kokonaan puuttuvat tärkeät uudistukset

Hallituksen esityksen puutteet voi todeta yksinkertaisesti: muutosesitykset eivät miltään osin korjaa sateenkaariperheiden lasten oikeusturvan puutteita. Puutteet voisi yksinkertaistaen korjata säätämällä vanhemmuuslaki, jossa:

- vanhemmuus kirjataan vanhemmuutena ja mahdollistetaan useammalle kuin kahdelle
- vanhemmuus on mahdollista vahvistaa osapuolten keskinäisen sopimuksen pohjalta

Lapselle kaikki hänen tosiasialliset vanhempansa ovat yhtä tärkeitä riippumatta vanhempien sukupuolista ja lukumäärästä. Äitiyslaki mahdollisti naisparin lapsen juridisen aseman tunnustamisen. Nyt täytyy turvata loputkin sateenkaariperheiden lapset.

Oikeudellinen vanhemmuus useammalle kuin kahdelle

Useissa sateenkaariperheissä lapsella on jo syntyessään useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa, esimerkiksi tilanteessa, jossa naispari ja itsellinen mies ovat yhdessä päättäneet jakaa lapsen vanhemmuutta. Tällä hetkellä lapsella voi olla enintään kaksi oikeudellista vanhempaa. Lapsella ei ole oikeutta tapaamiseen, elatukseen ja perintöön vanhemmalta, joka ei ole oikeudellinen vanhempi.

Ratkaisuehdotukset:

- Jos kolme tai neljä vanhempaa tekee sopimuksen vanhemmuuden jakamisesta ja tuomioistuin vahvistaa sopimuksen, kaikki tosiasialliset vanhemmat voidaan vahvistaa vanhemmiksi vahvistetun sopimuksen perusteella vanhemmuuslain nojalla (Alankomaiden työryhmän esityksen malli)
- Lisäksi adoptiolakia tulee uudistaa niin, että perheen sisäisen adoption vahvistaminen ei edellytä, että joku aiemmista vanhemmista luopuu oikeudellisesta vanhemmuudestaan

Kansainvälinen kehitys:

- Joukko osavaltioita Yhdysvalloissa ja Kanadassa mahdollistaa useamman kuin kahden vanhemman vahvistamisen lapselle
- Alankomaissa hallituksen nimittämä työryhmä on tehnyt hallituksen esityksen muotoon kirjoitetun esityksen vanhemmuuden vahvistamisesta tuomioistuimen vahvistaman sopimuksen pohjalta
- Useissa muissa Euroopan valtiossa tiedostetaan ko. lapsen oikeuksien ongelma, ja ratkaisuja ollaan parhaillaan etsimässä

Vanhemmuus merkitään väestötietojärjestelmään vanhemmuutena, ei isyytenä/äitiytenä

Joidenkin lasten vanhempi/vanhemmat kuuluvat sukupuolivähemmistöön. Nykyisin, ja esityksen mukaan tulevaisuudessakin, lapsen synnyttänyt mies kirjataan äidiksi ja nainen, jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa, kirjataan isäksi. Laki ei myöskään mahdollista ennen sukupuolen korjaamista syntyneen lapsen vanhemmuusmerkinnän korjaamista vanhemman sukupuolen vahvistamisen yhteydessä.

Kun lapsen vanhemman sukupuolimerkintä (esim. nainen) ja vanhemmuusmerkintä (esim isä) ovat ristiriidassa väestötietojärjestelmässä, se paljastaa lapsen vanhemman transtaustan aina viranomaisten ja palveluiden (esim päivähoito) kanssa asioitaessa, ja altistaa lapsen merkittävällä tavalla syrjinnälle. Vanhemmuusmerkintöjen tekeminen sukupuolitettuina ei mahdollista muunsukupuolisten vanhempien identiteetin kunnioittamista.

Ratkaisuehdotukset:

- Kaikki yllä mainitut haasteet ratkeavat, jos vanhemmuuslaki säädettäisiin niin, että vanhemmuusmerkintä väestötietojärjestelmään tehdään vanhemmuutena. Merkinnän tekeminen sukupuolitetusti isyytenä/äitiytenä on juridisesti tarpeetonta, koska väestötietojärjestelmä sisältää joka tapauksessa tiedon vanhemman sukupuolesta. Vanhemmuuden merkitseminen väestötietojärjestelmään vanhemmuutena ei tarkoita isyyden ja äitiyden kategorioista luopumista arjen tilanteissa.
- Hallituksen esityksessä todetaan (s.32), että jos sukupuolitetuista nimikkeistä luovuttaisiin, muuhun lainsäädäntöön tarvittaisiin pääosin teknisluonteisia muutoksia. Oikeudellisesti turhan vanhemmuusnimikkeiden sukupuolittamisen jatkamiselle tulevaisuudessa ei ole esityksessä esitetty mitään, edes horjuvia perusteita.
- Niin kauan kuin vanhemmuusmerkintää ei tehdä sukupuolineutraalisti vanhemmuutena, tulee ristiriitaisten merkintöjen vaikutuksia lapsiin minimoida esimerkiksi
    - mahdollistamalla vanhemmuusmerkinnän (isä/äiti) valitseminen vanhemman omalla päätöksellä
    - tai vähintään vahvistamalla syntyvän lapsen vanhemmuus isyytenä tai äitiytenä vanhemman sen hetkisen oikeudellisen sukupuolen mukaisesti
    - myös aiemmin syntyneen lapsen merkintä tulee voida aina korjata sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen yhteydessä
- Jos ongelmia yritetään ratkaista jollain muulla tavalla kuin tekemällä vanhemmuusmerkinnät ilman sukupuolittamista, voidaan päätyä ainoastaan vaillinaisiin ratkaisuihin, jotka eivät kunnioita itsemäärittelyoikeutta eivätkä muunsukupuolisten identiteettiä.

Kansainvälinen kehitys:

- EU-maista Ruotsi, Belgia, Malta ja Slovenia ovat ratkaisseet sukupuolivähemmistöjen vanhemmuusmerkintöihin liittyviä haasteita, toisistaan poikkeavilla tavoilla.

- EN:n parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma (2239/2018) vaatii, että trans- inter- ja muunsukupuolisten vanhemmuus merkitään oikein sukupuolitettuna: https://bit.ly/2POJWTe
- Kanadan Quebecin osavaltion korkein oikeus edellytti alkuvuodesta 2021, että osavaltion on kirjattava vanhemmuus syntymätodistukseen sukupuolineutraalisti vanhemmuutena.
- Ristiriitaisesti sukupuolitetut vanhemmuusmerkinnät haittaavat myös transtaustaisten vanhempien ja heidän lastensa vapaata liikkuvuutta EU:ssa. TGEU:n raportti https://bit.ly/3ALr1fY ja Euroopan parlamentin tuore päätöslauselma https://bit.ly/30i9SxS

Vanhemmuuden vahvistaminen ennen lapsen alulle saattamista tehdyn sopimuksen pohjalta

Mahdollisuutta vahvistaa vanhemmuus ennen lapsen alulle saattamista tehdyn osapuolten välisen sopimuksen pohjalta olisi tärkeää laajentaa. Nyt vanhemmuus voidaan tunnustaa lapsettomuushoidoille annetun yhteisen suostumuksen perusteella, jota voidaan pitää eräänlaisena sopimukseen pohjautuvana vanhemmuuden vahvistamisena. Eri tilanteissa osapuolten väliselle sopimukselle voitaisiin asettaa erilaisia ehtoja, kuten esimerkiksi sopimuksen hyväksyttäminen tuomioistuimessa. Sopimukseen pohjautuva vanhemmuuden vahvistaminen vahvistaa vanhemmuuden lähtökohtaisesti täsmälleen oikein, eikä siihen liity vanhemmuusolettamaan ja myös tunnustamiseen liittyvää riskiä vanhemmuuden virheellisestä vahvistamista. Eri tilanteita, joihin sopimukseen perustuva vanhemmuuden vahvistaminen sopisi erinomaisesti olisivat ainakin:

- Yllä jo mainittu kolmen tai neljän vanhemman apilaperheessä jakama vanhemmuus
- Koti-inseminaatiolla syntyvät lapset silloin, kun siittiöiden luovuttajan on tarkoitus toimia lahjoittajana
- Sijaissynnytysjärjestelyt (ks. tarkemmin taustapaperimme https://bit.ly/3mIhjo sekä Väestöliiton lausunto https://bit.ly/3EQQec3)

Vanhemmuusoletuksesta luopuminen kaikkien osalta

Sateenkaariperheet ry on jo isyyslain uudistamisen aikoina 2014–2015 pitänyt näkemyksenään, että joko vanhemmuusolettamaa pitää soveltaa yhdenvertaisesti kaikkiin aviopareihin tai siitä pitää luopua kokonaan. Vanhemmuusolettamasta luopuminen olisi yhdistyksen mielestä parempi näistä kahdesta ratkaisusta. Yhdistyksen mukaan vanhemmuus pitäisi vahvistaa aina JOKO biologisen polveutumisen TAI osapuolten keskinäisen sopimuksen pohjalta.

Isyysolettamasta luopumista puoltavia näkökulmia:

- Yli 50% esikoisista syntyy avioliiton ulkopuolella – isyysolettaman perusteella todettu vanhemmuus ei ole enää mitenkään normi vaan ennemminkin poikkeus. ”Pater est” -periaatteelle saattaa hyvin olla perusteluita useimmissa maissa kansainvälisesti tarkasteltuna (kuten esityksessä todetaan), mutta sillä ei voi enää perustella sitä, että Suomen monimuotoisessa perhetodellisuudessa jatketaan vanhemmuuden epätarkkaa ja oletuksiin perustuvaa vahvistamista, ja epäselvien vanhemmuuksien tehtailua. Isyysolettama on toiminut silloin, kun lapset lähes aina syntyivät avioliitossa, eikä muita perhemuotoja hyväksytty. Silloin ”pater est” -periaate puolusti paikkaansa. Emme Suomessa elä enää tuossa todellisuudessa.
- Perhesuhteiden olettaminen mekanistisesti lainsäädännön nojalla aiheuttaa aina ongelmia – sen sijaan vanhemmuussuhteiden vahvistaminen osapuolten keskinäisten sopimusten perusteella ehkäisee parhaiten epäselviä vanhemmuuksia ja turvaa siten lapsen asemaa. Vanhemmuuden vahvistaminen myös tunnustamisen perusteella tuottaa lapsen edun kannalta kestävämpiä vanhemmuuden vahvistamisia kuin isyysolettama.

- Isyysolettaman soveltaminen lykkää vanhemmuuden selvittämistä (jopa vuosilla) ja luo olosuhteet lapsen perhesuhteiden järkkymiselle. Tähän suhteutettuna ei ole kohtuutonta, että myös avioliitossa elävät vanhemmat aktiivisesti tunnustaisivat vanhemmuuden, varsinkin kun se on tehty niin helpoksi neuvolakäynnin yhteydessä.
- Isyysolettamaa perustellaan myös sillä, että se suojelee lapsen tosiasiallisia perhesuhteita. Tämä on kuitenkin hyvin ongelmallinen perustelu. Ensinnäkin, miksi avioliitossa olevien vanhempien lasten tosiasiallisia perhesuhteita halutaan suojella samaan aikaan, kun kaikkien muiden lasten kohdalla periaatteena ei ole millään tavoin varmistaa nimenomaan sitä, että vahvistettu vanhemmuus vastaisi tosiasiallisia perhesuhteita, vaan päinvastoin. Ei ole myöskään lasten yhdenvertaista kohtelua, että avioparin lapsen tosiasiallisia perhesuhteita suojellaan eri tavoin riippuen siitä, onko lapsen vanhemmat eri vai samaa sukupuolta.
- Isyysolettamasta luopumalla vähennettäisiin myös tarvetta väärin vahvistettujen isyyksien kumoamiselle. Katso kohta 9. Lakialoite laiksi isyyslain 44 §:n kumoamisesta (LA 13/2020 vp)

Hallituksen selitys sateenkaariperheiden lasten oikeusturvan kehittämisen laiminlyömiselle
Hallituksen esityksessä esitetään seuraava selitys sille, että hallitus on päättänyt jättää molemmat sateenkaariperheiden lasten oikeuksien kannalta olennaiset uudistukset lähtökohtaisesti valmistelun ulkopuolelle:

”Yhdessäkään vertailumaassa ei ole tällä hetkellä mahdollista, että lapsella olisi enemmän kuin kaksi oikeudellista vanhempaa. Yhdessäkään vertailumaassa vanhemmuutta koskevaa lainsäädäntöä ei myöskään ole muutettu täysin sukupuolineutraaliin muotoon siten, että äitiyden ja isyyden sijaan säänneltäisiin vain vanhemmuutta.”

Tämä ei ole millään tavalla kestävä peruste laiminlyödä kaikista heikoimmassa asemassa olevien lasten aseman arviointia ja vahvistamista. Vaikka sääntely ei vielä ole kansainvälisesti yleistä, ko. lasten oikeuksien puutteet on kyllä tunnistettu ympäri liberaalia läntistä maailmaa. Molempiin ongelmiin on jo ratkaisuja eräissä maissa, kuten yltä käy selville. Suomella olisi ollut tässä kerrankin mahdollisuus toimia ensimmäisten pioneerien joukossa Euroopassa ja olla suojelemassa lasten oikeutta tosiasiallisiin vanhemmuussuhteisiin, kuten kansainvälisten kumppaneidemme kanssa yritimme vuosi sitten hallitusta kannustaa:
https://sateenkaariperheet.fi/uutiset/eurooppalaiset-sateenkaarijarjestot-vanhemmuuslaki-mahdollisuus-suomelle-toimia-suunnannayttajana-euroopassa/

8. Selvitystyö käynnistettävä välittömästi

Vanhemmuuden määrittymiseen jää tämän nimellisen "uudistuksen" jälkeen valtavia aukkoja lapsen oikeuksien turvaamisessa. Vaadimme, että vanhemmuuden määrittymiseen liittyvää lainsäädäntöä koskeva laaja selvitystyö käynnistetään välittömästi. Lausuntopalautteen mukaan keskeiset lapsen oikeuksien toimijat vaativat tätä kanssamme. Tällaisen näkökannan ovat esittäneet esimerkiksi *lapsiasiavaltuutettu, yhdenvertaisuusvaltuutettu, Suomen Unicef, THL, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Väestöliitto ja Suomen Amnesty*

Lapsen vanhemmuuden määrittämisen täytyy suojata lapsen suhdetta kaikkiin tosiasiallisiin (de facto) vanhempiinsa kaikissa perhetilanteissa. Asiaa pitää tarkastella ainakin niiden lasten osalta, joilla on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia vanhempia, ja joilla on kahta useampia tosiasiallisia vanhempia erilaisissa uus- ja apilaperhetilanteissa.

Lapsen oikeusturvan edistäminen vaatii muutoksia vanhemmuuslakiin, adoptiolakiin ja hedelmöityshoitolakiin, niin että:

1. *syntyvän lapsen vanhemmuus* voidaan vahvistaa vanhempien välisen, ennen lapsen alulle saattamista solmitun sopimuksen perusteella esimerkiksi apilaperhe-, koti-inseminaatio- ja sijaissynnytystilanteissa, myös silloin kun vanhempia on useampia kuin kaksi.
2. *lapsen elämän aikana vakiintunut vanhemmuus* voidaan vahvistaa perheen sisäisen adoption kautta myös silloin, kun tosiasialliset vanhemmat ovat avoliitossa tai eronneet, tai kun he eivät koskaan ole olleetkaan parisuhteessa tai kun heitä on useampia kuin kaksi. Tällä hetkellä perheen sisäinen adoptio voidaan tehdä vain avioliitossa.

Koska hallituksen perhevapaaesitys sitoisi myös perhevapaat oikeudelliseen vanhemmuuteen, olisi entistä tärkeämpää, että oikeudellinen vanhemmuus voitaisiin vahvistaa kaikille tosiasiallisille vanhemmille. Oikeudellinen vanhemmuus on **ainoa** tapa taata lapselle esimerkiksi lähtökohtainen tapaamisoikeus, oikeus elatukseen, oikeus perinnön lakiosaan sekä asema vanhemman oikeudenomistajana.

9. Lakialoite laiksi isyyslain 44 §:n kumoamisesta (LA 13/2020 vp)

Lakialoite laiksi isyyslain 44§:n kumoamisesta ei ota huomioon lapsen perhesuhteiden pysyvyyden turvaamista, joka on yksi lapsen edun huomioimiseen liittyvistä näkökulmista. Hallituksen esityksen ratkaisutapa tasapainottaa paremmin eri näkökulmia, ja on siten kannatettava. Väärin vahvistettuja isyyksiä voitaisiin vähentää luopumalla isyysolettamasta ja vahvistamalla kaikki isyydet tunnustamisen perusteella.

Lisätietoja:

- Juha Jämsä, toiminnanjohtaja, Sateenkaariperheet ry, juha.jamsa@sateenkaariperheet.fi, 044 997 1956

Sateenkaariperheet ry on vuonna 1997 perustettu lastensuojelu- ja perhejärjestö. Se toimii Suomen sateenkaariperheiden lasten ja vanhempien sekä perhettä suunnittelevien ja vanhemmuudesta kiinnostuneiden ihmisten kontaktifoorumina, vertaistuen tarjoajana, oikeuksien puolustajana, tiedonvälittäjänä ja edunvalvojana sekä perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten kouluttajana.

Sateenkaariperheet ry haluaa kiinnittää huomiota siihen, että erilaisten perheiden näkökulma tulee lähtökohtaisesti aina huomioida lainsäädäntötyössä, jotta uudistettavat käytännöt huomioivat kaikki lapset ja perheet. Perheiden monimuotoisuutta edustaa yksittäisten perhejärjestöjen lisäksi Monimuotoiset perheet -verkosto, jonka asiantuntemus on lainsäätäjän käytettävissä. *www.monimuotoisetperheet.fi*